

БУТТЄВІСТЬ ДУХОВНОСТІ В ОПТИЦІ МЕТОДОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Ярослава БУГЕРКО

УДК 168 : 159.922

Jaroslava Buhenko
**EVERYDAYNESS OF SPIRITUALITY IN OPTICS
OF METHODOLOGICAL ANALYSIS**

Істина не тільки існує, але, мабуть, і живе. І, як усе живе, не лише ніколи не буває собі рівна, а й не завжди на себе схожа
(Лев Шестов).

Актуальність теми дослідження. Психологічна наука останньої третини ХХ та початку ХХІ століття характеризується методологічним переосмисленням системи знань, охопленням усе нових онтологічних “територій”, спробами проникнути в сакральний вимір буття людини, знайти відповідні адекватні засоби вивчення духовної сфери особистості. Аналіз основних тенденцій розвитку вітчизняної філософії і психології дозволяє стверджувати, що вони починають переходити до змістовно глибшого розуміння проблем духовності: людський дух вже не розглядається лише як побічний засіб свідомості, свідомість не підміняється усвідомленням чи світоглядом, духовна реальність – духовністю, а духовність – релігійністю. Водночас усе очевиднішим стає той факт, що проблему духовності неможливо ставити і розв’язувати в суто академічній манері, оскільки предмет вивчення – цілісний і нескінченно різноманітний духовний світ людини – виростає з духовних інтуїцій, є суб’єктивним та індивідуальним, а тому не піддається виразу у вигляді наукової або метафізичної системи. Сучасний етап досліджень вимагає методологічного підходу до упрозорення духовності, глибинного осмислення і системного від-рефлексування процесу взаємовпливу людини і світу, котрий здійснюється через інтер-

ференцію об’єктивного (зовнішнього) світу і внутрішнього засвіту її душі.

Постановка проблеми. Високопрофесійна наука шукає універсальні закони буття людини. Воднораз складність і різноманітність реальної практики життя породжує можливість “скотитися у провалля хибних залежностей і надуманих фактів”, “заблукаати у лісі неістотного” [12, с. 140], а тому, як зазначає А. В. Фурман, вкрай важливою є рефлексія особливостей взаємодії реального світу – світу практики, конкретної мислєдіяльності, щоденного діяння та ідеального світу мислення, свідомості. “Справжній науковець не лише організує певні комунікативні зв’язки між цими світами реального і дійсного, буденно поєднує мислєдіяльність і чисте мислення, а й ще збагачує і творить світ ідеальних сутностей й у такий спосіб розвиває всесвіт науки з його могутніми засобами аналізу неявних, невидимих і навіть неможливих законів наскрізь утаємниченої безодні-реальності” [12, с. 139]. В контексті методологічного аналізу духовності важлива вибудова категорійного ладу, який, за визначенням Анатолія Васильовича, є діалектичним взаємопроникненням розмірковувального, власне категорійного, потім емпіричного й нарешті методологічного аспектів руху-поступу дослідницької думки.

Причому універсальним засобом результативної об'єктивації ноуменально-ідеальної дійсності слугують категорії, які відіграють важливу методологічну роль у мисленні і діяльності людини, задають порядок розгляду різних об'єктів і предметів. А тому **метою статі** є логіко-методологічна рефлексія наукового знання буттєвої сутності духовності, організованого у вигляді категорійної матриці психодуховного світу людини.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Соціогуманітарні науки у 90% послуговуються теоретичними конструктами [7, с. 107], які значною мірою є одновимірними, розглядають окремі аспекти певного реального явища чи, точніше, його площинні проєкції. Зазначене стосується і розгляду феномену духовності. На сьогодні існує багато спроб визначити духовність через встановлення ієрархії різних компонентів духовної сфери та систематизацію їх навколо так чи інакше вибраного центру. Однак такі розв'язки є половинчастими, оскільки при цьому майже завжди виявляється можливість підтвердити якийсь із її сегментів як головний, системоутворювальний, і на цій підставі створити згодом певну соціально-філософську чи соціально-психологічну конструкцію [9]. Найчастіше центральними оголошуються такі компоненти духовності, як знання, віра, переконання, ціннісні орієнтації. Водночас розуміння духовності не складається із суми відповідей на питання про те, як вона проявляється, у яких формах реалізується і до яких наслідків призводить. Поки не з'ясована сутність феномену духовності, ці поняття залишаються в негативному сенсі багатозначними, оскільки визначаються винятково контекстом.

Найбільш адекватно розв'язання зазначеної проблеми можливе у форматі *вітакультурної методології* відомого українського вченого проф. А. В. Фурмана [12–14]. Зазначена методологія, використовуючи світоглядні універсалії (категорійні поняття, які акумулюють у своєму змісті загальнолюдський досвід і відображають ментальні моделі та програми соціального життя [12, с. 135]), дозволяє формувати цілісний образ світу, відображати людину в усій сукупності її ментальних та універсумальних пластів духовного досвіду.

Першим рівнем методологування є *методологічний аналіз* (в нашому випадку – поняття духовності). Зазначений рівень не передбачає

створення нової теорії, а зводиться до “дослідження загальної структури і типології наявних методів дослідження, з'ясування тенденцій і напрямків їх розвитку, а також проблеми взаємозв'язку різних методів, методологем і підходів у процесі наукової творчості” [12, с. 54]. Це доволі складна робота, яка вимагає рефлексивно-мисленнєвого напруження дослідника. Як зазначає автор, “професійна наукова діяльність – це не лише десятки прочитаних книг, публічні доповіді і проблемні дискусії, експериментальні процедури і майже постійно недосконалі авторські тексти. Це й особливий спосіб самовідданого, внутрішньо напруженого і драматичного життя, за якого всі мрії, помисли, переживання й таланти підпорядковані головному – відкриттю нових горизонтів наскрізь утаємниченої і в абсолюті недосяжної істини – про світ, людину, мислення, вчинки, вічність” [Там само, с. 24]. Важливо й те, що ґрунтовність аналізу спричиняє мисленнєвий поворот від об'єкта до діяльності з ним і до мислення про нього. Зазначене особливо значуще для осмислення духовних феноменів, оскільки аналіз основних тенденцій розвитку науки другої половини ХХ століття показує неспроможність визначити незмінну константу ества людини.

Специфічність духовності як явища взаємопроникнення об'єктивної і суб'єктивної реальностей часто породжує суперечність і крайнощі в розумінні її справжньої сутності. Духовність, як свого часу зазначив С. Л. Франк, – це реальність, але часто невидима і така, що не відчувається нами, знаходиться за межами об'єктивної дійсності, тобто недоступна безпосередньому спостереженню і “вловлюється” лише самим суб'єктом [10]. Вона є одночасно метою і результатом становлення людини. Таке подвійне буття духовності як сутнісне “олюднення” особи становить ще одну причину, що породжує проблему в розумінні природи духовності. Зазначену проблему можна усунути, якщо відштовхуватися від розгляду особистості як психодуховної сутності (А. В. Фурман, О. Є. Фурман), котра характеризується земними речами (психіка, тіло) і вічними (душа і дух) [2; 3; 7, с. 107]. Зазначене перекликається з поглядами С. Л. Франка на людину як на місце зустрічі та інтерференції двох світів – об'єктивної дійсності та первинної реальності. Психофізична організація людини (її тіло, тілесне життя, зовнішній пласт душевного існування) належать об'єктивній дійсності,

а психодуховна даність є проявом (інтенцією) першої реальності. Ця подвійність – не дуалізм, не внутрішнє роздвоєння, а саме двоєдиність. Повнота буття особистості виявляється через формат діяльної співучасті в обох світах. Її існування не лише інтенційне, а й трансцендентне, оскільки актуальне духовне життя виходить за межі речової та предметної об'єктивності.

Наукове знання – сутнісно раціональне і нормативне. На відміну від нього, явище духовності ненормативне. А це означає, що не існує конкретних параметрів, яким відповідало б “еталонне” розуміння людської духовності. Окрім того, особливістю духовності є те, що співвідношення в ній теоретичного (метафізичного) і практичного вимірів динамічно досить рухливе, оскільки об'єктом і суб'єктом трансформацій у духовному зростанні є сама людина з її природними властивостями і створеним штучним світом культури і технічних засобів [5, с. 41]. Рефлексивний аналіз передбачає визначення об'єкта дослідження як спеціально окресленої зовнішньої реальності на різних рівнях організації методологічного знання. А. В. Фурман виділяє наступні рівні спланованого дослідження-опису: філософсько-методологічний, на якому осмислюються власне самі стратегії-підходи дослідження, котрі дозволяють здійснити перехід від об'єкта як спостережуваної реальності до об'єкта пізнання як системи наукових абстракцій; загальнометодологічний, на якому визначається тип об'єкта і конкретний спосіб установлення його меж через опертя на відповідні принципи; спеціально-методологічний, котрий задіює визначений об'єкт у рамки певної наукової дисципліни, що уможлиблює його експериментальне вивчення, систематичний опис, пояснення причин і тенденцій розвитку; спеціалізовано-методологічний, на якому окреслюється формат розпредметнення виокремленого об'єкта та розробляються конкретні процедури мисленевого оперування ним [12, с. 77].

Прикладом філософсько-методологічного аналізу феномену духовності може бути здійснене нами теоретико-методологічне обґрунтування духовності в контексті історичного розгортання наукових знань про духовність, здійснене у форматі циклічно-вчинкової перспективи розвитку наукової думки, розробленої проф. А. В. Фурманом [11; 14]. Розвиток уявлень про духовність у періоди глобальних революцій, коли докорінно змінювалися філо-

софські засади функціонування науки, інакшалася наукова картина світу, що закономірно спричиняло зміну типу наукової раціональності (класична, некласична, посткласична, постнекласична) відображає *таблиця*. Загалом детальний аналіз уявлень про духовність на зазначених історико-логічних періодах розвитку науки розкрито в низці статей [1; 17; 18].

Методологування, за концепцією А. В. Фурмана, – це “процес дієво напруженого застосування дослідником складної системи домінуючих парадигм, соціальних наративів, інтерпретаційних прийомів, методів, способів і засобів на шляху розумінневого осягнення суті та змісту соціальних явищ” [4, с. 49]. Окрім того, це такий тип духовно-практичного освоєння дійсності, котрий є і пізнанням, і творенням як об'єкта, так і самопізнанням й самотворенням самого діяльного суб'єкта. Якщо врахувати, що особливість феномену духовності полягає в тому, що у своєму дійсному змісті вона розгорнута лише на матеріалі самопізнання і самовдосконалення особистості у ході її духовного зростання (лише тоді, коли єдність об'єктивного (зовнішнього) світу і внутрішнього засвіту душі людини є фундаментом її існування-буття у цілісності й довершеності, осереддям самоусвідомлення нею свого власного глибинного Я [6, с. 70]), то стає очевидною виняткова значущість саме методологічного осмислення даного явища.

Для нас очевидно, що глибина розкриття феномену духовності залежить від низки факторів, визначальним серед яких є особистість самого дослідника, майстерне володіння ним методологією наукового пізнання, його здатність до самісно актуалізованого практикування над виробленням і впровадженням найбільш адекватних форм, методів, засобів, програм і проектів пошуку-творення. Методологічний професіоналізм науковця обіймає повний спектр форм мислєдіяльнісного зреалізування: від методологічних аналізу, рефлексії, розуміння і мислення до специфічних за змістом і технологією методологічної роботи та діяльності. Зазначені рівні методологування, відповідні їм критерії та модульні зв'язки між ними ґрунтовно розкриті в монографії А. В. Фурмана [див. 12, с. 51–118].

Характерною особливістю пізнання (гносеології) духовності є те, що об'єкт вивчення тут спочатку потрібно створити у власному внутрішньому просторі буття. Оскільки персоніфікація цього об'єкта сутнісно полягає у досвіді

Таблиця

Методологічний аналіз осмислення феномену духовності в історичному екскурсі

Історичні періоди	Підходи	Сутнісний зміст підходу	Предмет вивчення	Термінологічне означення духовності
Докласичний	Натура-лістичний	Людина – духовний суб'єкт, наділений інтуїцією буття	Душа	Духовність як прояв природної сутності людини, яка дрімас у глибинах її нутра
Класичний: перша наукова революція (н. р.), XVII ст.	Метафі-зичний	Людина як духовно-душевна істота	Дух	Духовність як іманентний атрибут об'єктивної фізичної реальності, взаємодія людської душі та об'єктивного Духа
Класичний: друга н. р., XVIII - перша пол. XIX ст.	Соціаль-но-філо-софський	Життєтворчість людини визначає зміст, якість і спрямованість людського буття	Свідомість	Духовність – смисложиттєва цінність, сходження особистості до власних ідеалів, цінностей та реалізація їх у своєму житті
Некласичний: третя н. р., кін. XIX – поч. XX ст.	Духовно-антропо-логічний	Духовно-іманентна нескінченність людського буття	Духовна реальність	Духовність – інтенційна родова сутність людини, актуалізація сил несвідомого, глибинних архетипів
Постнекласичний: четверта н. р., ост. тре-тина XX ст.	Нооло-гічний	Людина як образ і подоба Бога, що зумовлює ціль і смисл її життя	Духовне буття	Духовність – іманентно-трансцендентна сутність людини, її вихід за рамки обмеженого емпіричного буття

духовного самовдосконалення людини-мислителя, то цей досвід містить різні індивідуальні складові, котрі стосуються рівня самоінтерпретації, усвідомлення й розуміння особою самої себе у процесі духовного розвитку. В подальших розмірковуваннях, звісно, важливе значення мають її рефлексії стосовно методів досягнення власного духовного осяяння і вибір з-посеред них найдоцільніших і найбільш сприйнятливих. Зазначене пояснює сучасний стан наукових досліджень духовності, коли фундаментальні праці таких знаних фахівців даної сфери, як М. Й. Боришевський, А. І. Зеліченко, О. І. Климишин, О. В. Колісник, Е. О. Помиткін, М. В. Савчин, О. Є. Фурман (Гуменюк) та інших кардинально відрізняються спрямуванням і способами розкриття сутності зазначеного феномену.

За визначенням А. В. Фурмана, методологування – це таке наддосконале смислопродукування, яке дозволяє перевести особистісне знання із матеріалу (інформації) у засіб поглибленого розвитку мислевчинення дослідника та збагачення його ціннісно-сислової сфери в напрямку вироблення форм, методів, засобів та інструментів інтелектуального практикування над способами постановки та розв'язання системних проблем. Тоді більш

глибоким стає розуміння науковцем як методологом власних смислових полів, гірлянд, сегментів, а рефлексивно-мисленнєве напруження дозволяє опанувати своїм динамічним полісисловим потоком повсякдення [12, с. 54]. За цих умов проблемно-модульної миследіяльності відкриваються горизонти побудови певних метанаукових концепцій духовності, які з великою імовірністю здатні претендувати на універсальність і цим самим наближатися до рафінованого гносеологізму науково-філософських конструктів.

Методологічна рефлексія проблеми духовності є водночас аспектом нематеріального самовдосконалення та богонаступної практики дослідника, його задіянням у власні життєві ситуації. Складність полягає ще і в тому, що вивчення духовності не може виступати у метапозиції до власної практики духовного життя, оскільки це означало б абстрагування і постійне винесення окремих аспектів її функціонування, породжених цією діяльністю і генетично з нею пов'язаних, за межі процесу, який її породжує (що аналогічно процесу пізнання класичною метафізикою і за що вона критикується сучасною філософією).

Отож пізнання духовних феноменів виходить за межі епістемологічного протиставлення

суб'єктно-об'єктного співвідношення та логіко-аналітичного осягнення об'єкта дослідження. Сучасна психологія намагається подолати розірваність людського існування на суб'єктний і об'єктний плани шляхом онтологізації суб'єктності, індивідуалізації форм, змістів і смислів суб'єктної активності людини. При цьому В. О. Татенко вводить поняття “суб-станційних інтуїцій суб'єктного ядра психіки”, щоб підкреслити “живо-творний” і “духотворний” характер цієї інстанції [8, с. 324]. Проникнення у сутнісні глибини буття людини, у світ її значущих переживань, цінностей і смислів, спроби сутнісної рефлексії природи психіки закономірно повертають дослідників до ніби застарілих, але насправді метаісторичних категорій “душа” і “дух”. Науковець зазначає, що “видається цілком доречним співвіднести поняття “дух” у його онтичному значенні “із себе творячої сили” з поняттям суб'єктності, а поняття “душа” – із спроможністю до вчинку” [8, с. 349]. Визнання людини духовно-душевною істотою означає, що вона не лише потенційно є суб'єктом власного життя, а й виявляє цю здатність через учинкову активність.

Подібним чином пояснюють складнощі суб'єкт-об'єктного пізнання духовної сфери людини Жак Лакан та його послідовники: “суб'єкт конститується особливим об'єктом, прихованим у його глибинах, – тим, “що є в мені, окрім мене самого”, сутність у мені, яку неможливо об'єктивувати і якою не можна оволодіти. Це – та точка Реального у самому осередку суб'єкта, що не може бути символізована, що виникає як осад, залишок будь-якої сигніфікації – тверда серцевина, що втілює жахаючу насолоду” (цит. за [8, с. 325]). Зазначене перекликається із сучасними ноологічними дослідженнями, які відзначають, що людський дух апріорно завжди відкритий до сприйняття і пізнавального виходу в Абсолютну Реальність. Така трансцендентна спрямованість до Абсолюту реалізується в кожному духовному акті пізнання, незалежно від того, чи усвідомлює це людина і чи хоче вона цього. Людина “принципово, сутнісно постійно спрямована за межі видимої та об'єктивної даності. У цій трансценденції реалізується людська свобода пізнання, свобода волі і дії, тобто закладена глибинна ноологічна свобода людини. Тут вона переростає зовнішню природну примусовість” [5, с. 53]. Однак потенційна здатність особистості до

свободи пізнання, пізнавального виходу в Абсолютну реальність чи у сферу чистого мислення далеко не завжди знаходять своє практичне втілення.

Специфіка двох світів і відповідних їм форм життя – реального та ідеального, кожна з яких організується як певна практика: безпосередня, діяльна, досвідна чи мисленнева, арельна, позадосвідна, опосередкована ідеальними конструктами, методологічно розкривається проф. А. В. Фурманом [12]. Аналізуючи їх сутнісний зміст, учений зазначає, що “перша форма обіймає реалії нашої земної діяльності (у т. ч. і мислєдіяльності), роботи, взаємостосунків, поведінкового повсякдення, друга – утверджує дійсність чистого мислення, ідеальних сутностей, мислєсхем і світу ноуменів (останній, за І. Кантом, є невидимим двійником як суб'єкта, так і об'єкта, відіграє роль притулку позадосвідних понять, зокрема таких як Бог, свобода, віра, духовність, а також покликаний понятійно обмежити можливість застосування наукового розуму й у такий спосіб зберегти простір свободи для релігії та моралі)” [12, с.140]. Саме другий вид практики людського життєреалізування – чисте мислення – дозволяє осягати метаконструкції будь-якого явища, у тому числі і духовності. Однак підйом із реальності практичної мислєдіяльності у сферу чистого мислення неймовірно важкий і складний, потребує спеціальних умов, умінь, засобів, постійного практикування й, окрім того, таких особистісних якостей ученого-мислителя як дослідницька мужність, наполегливість, мисленнева проникливість, інтуїтивне чуття, критична рефлексія.

Розвиток наукової думки показує, що лише пошук універсальних законів, виявлення інваріантного, незмінного в хаосі природного буття людини дозволяє зрозуміти сутність людської екзистенції. А тому важливим явищем наукового пізнання є *процес категоризації* – спрямоване виділення найширшого теоретичного поняття, яке відображає сутнісні властивості предметів і явищ реальності-дійсності, володіє мінімальним змістом, але відображає фундаментальні найістотніші зв'язки і відношення об'єктивної реальності. “Категорійне поняття, акумулюючи у своєму обсяжному значенневому форматі загально-людський досвід й відображаючи ментальні програми соціального життя, постає межовою засадою тієї чи іншої історично визначеної культури або, інакше кажучи, світоглядною

універсалією, яка фіксує окремих фрагмент абстрактно-всезагального змісту, який заповнює глибинні пласти людської свідомості” [12, с. 135].

В методологічному контексті сказаного, проаналізуємо *духовність як категорію*. Перш за все відмітимо, що духовність належить до того виду універсалій, які є багатоваріантними і визначають відношення людини як суб’єкта, особистості, індивідуальності та універсума різноаспектного соціального життя у системі актуалізованих суспільних відношень-ставлень. Як зазначає Анатолій Васильович, теоретичний світ рубрикований і змережований категорійно, тому в науковій свідомості кожна категорія постає як ідеальна модель певного фрагмента повсякденної реальності й може бути адекватно означена та осмислена у системі інших категорій [12, с.138]. Покажемо це на прикладі *категорійної матриці* психодуховного світу людини (*рис. 1*).

Кожну категорію слушно подати з допомогою такого базового інструменту методологічної роботи, розробленого А. В. Фурманом, як *мислесхема*. Принагідно зауважимо, що мислесхеми – “це, безумовно, штучно-ідеальні конструкти, проте такі, котрі фіксують тотальну зв’язність та певну впорядкованість хаотично розсіяного вітакультурного досвіду, його різноманітну знаннєву презентацію” [12, с. 193]. Вкрай важливим, з огляду на номенальний аспект духовності, є те, що, на відміну від будь-якої іншої схеми, мислесхема не має аналога в об’єктивній реальності, а стосується світу ідей, ідеальних сутностей, дійсність яких є невидимою, нематеріальною, проте апіорі наявною. А тому “мислесхема із чотирьох-п’яти внутрішньо збалансованих категорій чи понять упорядковує хаотичне знання, отримане незалежно від досвіду, шляхом самоспричинення внутрішньої активності як людської здатності здійснювати не лише досвідне, а й позадосвідне пізнання, котре І. Кант й називає апіорним” [12, с. 193].

Матриця психодуховного світу людини являє собою певну гармонію категорій, зумовлену взаємоузгодженням розташування та багатоспрямованими зв’язками, за яких одна і та ж категорія входить до різних комбінацій (організованостей). Ілюстрацією сказаного слугують *мислесхеми* духовної реальності, духовної культури та духовної практики (*рис. 2–4*).

Принагідно зауважимо, що четвертинність символізує цілісність пізнання, єдність його

свідомих і несвідомих компонентів. На думку К. Юнга, це давній, доісторичний символ, який володіє нумінозністю і має несвідоме походження. Він характеризує цілісність світостворення, єдність частин, якостей і сторін Єдиного, а тому відображає сутнісну тождність Бога і людини, є ознакою того, що “божество знаходиться всередині людини” [16, с. 53]. П’ятий елемент поданих мислесхем, зауважує А. В. Фурман, відповідає формулі довершеної думки-комунікації “3+1=1”, “в якій друга одиниця – це той п’ятий елемент, що іменує, тобто приписує ім’я усвідомленій мислесхемі у розумінні О.Ф. Лосева і в такий спосіб знімає попередні ступені розвитку мислення-методологування у витлумаченні Гегеля, тобто знищує їх за формою чи організацією і водночас зберігає у трансформованому вигляді увесь зміст попереднього руху-поступу зрілої діяльності думки” [12, с. 191].

Категорійна матриця, що вперше створена А. В. Фурманом, – це потужний засіб методологічного аналізу і мислення, містить винятково абстрактну категорійну схему: “загальне – особливе – одиничне – конкретне – універсальне”, що виконує критерійне функціональне навантаження за горизонталлю і вертикаллю [12, с. 186]. У нашому випадку набір категорій у матриці психодуховного світу людини за горизонталлю співвідноситься з уявленнями про людину як про носія духовності в осмисленні її як індивіда, суб’єкта, особистості, індивідуальності, універсума. Аналогічно виділяються духовна реальність, духовне несвідоме, духовний потенціал, духовний досвід, надособистісні межові цінності-сенси та особливе, одиничне, конкретне й універсальне вказаних модусів-вимірів людської суб’єктивності. Відмітимо, що перші два четвертинні елементи матриці (горизонталь) – це не дані, а задані аспекти духовного буття-екзистенціювання людини (духовна реальність, духовна культура, духовна практика, інтуїція та духовне несвідоме, архетип, ментальність, релігійність), наступні два – потенційно дані та актуалізовані людиною протягом її життя (духовний потенціал, духовні стани, духовні процеси, духовні властивості (моральність); духовний досвід, духовні цінності, рефлексія, духовна зрілість).

Рефлексивний аналіз наведених категорій потребує подальшого дослідження. І все ж зазначимо, що категорійна матриця є унікально-універсальним методологічним інстру-

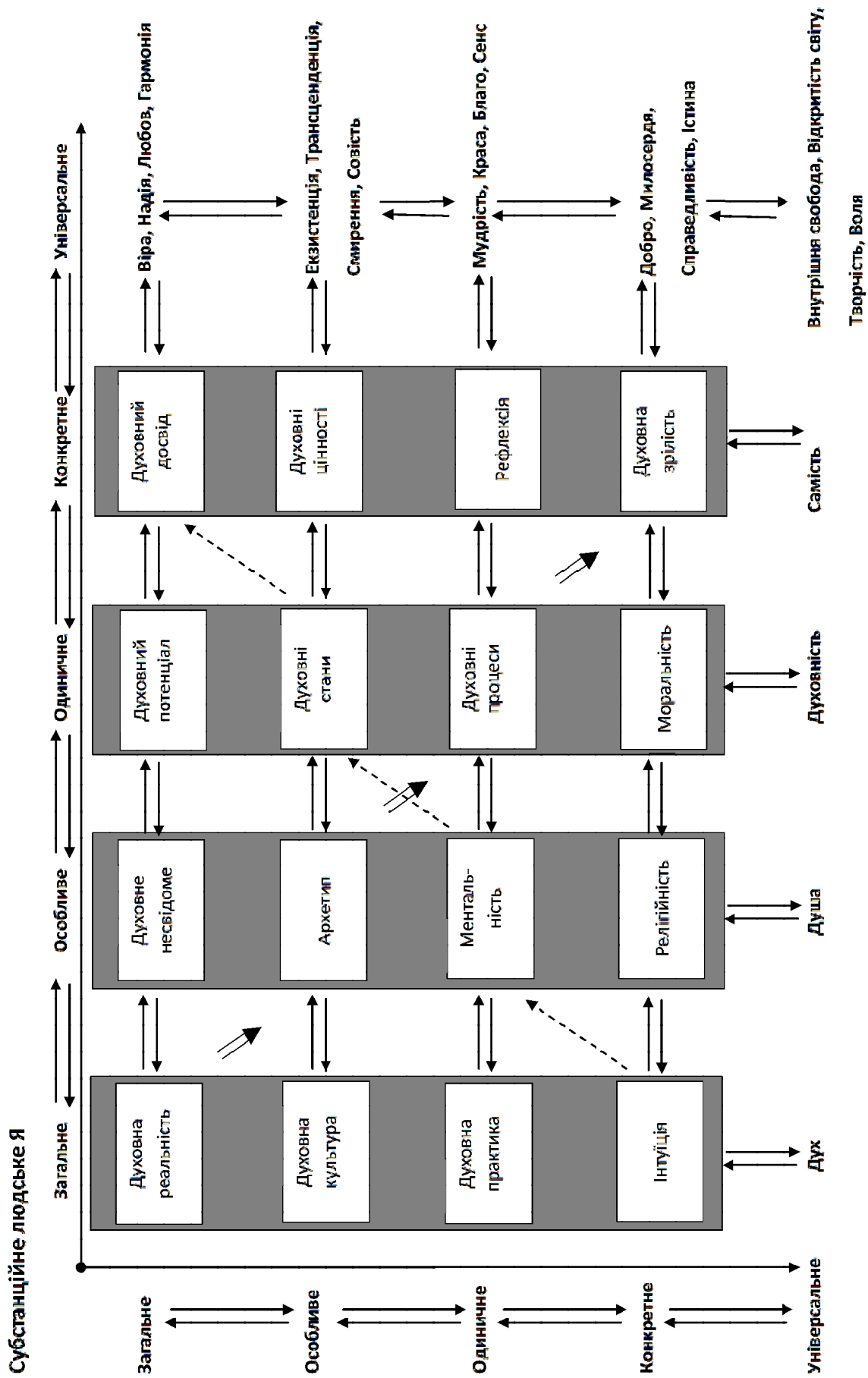
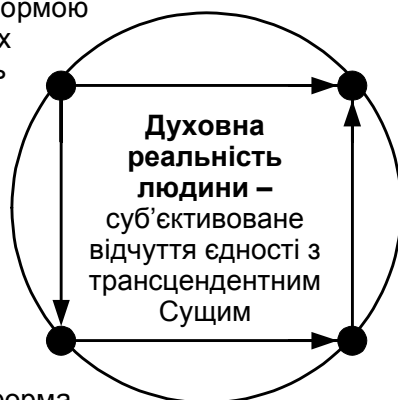

Рис. 1. Категорійна матриця психодуховного світу людини

1 – **духовна культура людини** як об'єктивація і прийняття у внутрішній світ людини символічно-образних за формою і сутнісно трансцендентних вічних культурних надбань людства (ідеалів, вищих цінностей тощо)

2 – **духовна практика** – форма духовної діяльності (діяння), спричинена прагненням самовдосконалення, набуття гармонійної єдності і цілісності внутрішнього світу, переважно через вияв у собі неналежного собі (інтуїтивне відчуття власної Самості) і налагодження особистісних стосунків з Творцем

4 – **духовна екзистенція** як спосіб одухотвореного існування (самобуття) на засадах внутрішньої свободи, відповідальності, осмисленої активності, що дозволяє прогнозувати та конструювати власне майбутнє у співпричетності до Універсума

3 – **духовний досвід** – інтуїтивне схоплення, рефлексивне усвідомлення і сакральне переживання власної унікальності та неповторності як результат складної взаємодії глибинних пластів психіки з трансцендентними образами і формами

Рис. 2.

Складові духовної реальності людини

ментом, який дозволяє встановити місце-розташування і змістово-сміслове наповнення кожної задіяної категорії та виявити глибинні зв'язки між ними. Вказане особливо важливе у розгляді такої онтофеноменальної і ноумінально-ідеальної даності, як духовність, котру не можна аналітично розкласти на окремі структурні компоненти, оскільки це руйнує її специфіку, а жоден узятий ізольовано компонент внутрішнього духовного світу людини – духовні цінності, моральність, естетичні ідеали, свідомість, переконання тощо – нездатний повноформатно охарактеризувати цю ідеальну субстанційну даність.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Духовність як ідеальна сутність одночасно становить об'єктивну і суб'єктивну реальності, що породжує суперечність і крайнощі у розумінні її достеменної буттєвості. Проникнення у сутнісні горизонти буття людини, у світ її значущих переживань, цінностей і смислів показує, що проблему духовності неможливо ставити та розв'язувати

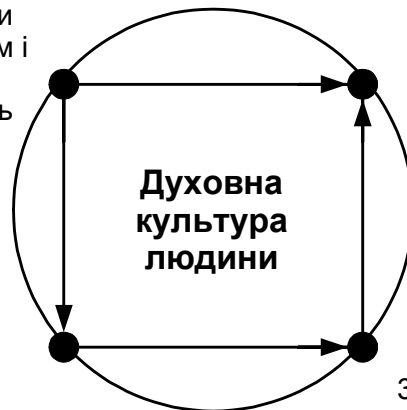
у суто академічній манері теоретичного аналізу, оскільки предмет вивчення – цілісний і нескінченно різноманітний духовний світ людини – виростає з духовних інтуїцій, є суб'єктивним та індивідуальним, а тому потребує детального методологічного опрацювання.

2. Базовим матеріалом-засобом у системі організації професійного методологування є створена А.В.Фурманом *мислєсхема*, яка стосується світу ідей, ідеальних сутностей, дійсність яких є невидимою, нематеріальною, проте апіорі наявною. Новостворені нами мислєсхеми духовної реальності, духовної культури, духовної практики становлять спробу ресурсами психософського методологування упорядкувати унаявлене знання психодуховного світу людини.

3. Створена А. В. Фурманом *категорійна матриця* є унікальним методологічним інструментом, який дозволяє висвітлити особливе місце і змістово-сміслове наповнення кожної задіяної категорії, виявити глибинні зв'язки між ними. Матриця психодуховного світу людини дозволяє домогтися категорійного ладу шляхом здійснення двох методологічних процедур: бінарного задіяння координатної

1 – архетипна матриця як прояв глибинного функціонування колективного несвідомого пласту психіки людини, яке є символічним і закріплює багатовіковий досвід попередніх поколінь

4 – духовні цінності як надособистісні трансцендентні вартості (духовні канони), котрі привласнені людиною, спонтанно визначають її поведінку, діяльність, учинки

2 – ментальний простір духовно-душевного життя людини як ресурс і гарант її окультурення, здушевлення і наближення до Бога

3 – духовна практика як особистісне досягнення надособистісних смислів, реалізація прагнення до саморозвитку через наближення до ідеалів істини, добра, краси

Рис. 3.

Складові духовної культури людини

1 – духовні прагнення як неусвідомлений потяг до Абсолюту, інтуїтивне досягнення глибинних пластів власної самості (самототожності)

4 – спонтанне практикування: духовне зростання як вправлення людини-індивідуальності у служінні надособистісним смислам свободи, справедливості, любові, співчуття, добротворення та ін.

2 – рефлексія духовних інтенцій: перехід людини від егоцентричної до світоцентричної ієрархії смислів, від дискретно-концептуального осмислення реальності до континуально-інтуїтивного розуміння світу і себе

3 – самоконструювання власної життєдіяльності як творча здатність особи діяти у зоні ризику і персональної відповідальності, керуючись прийнятими духовними цінностями через неопосередковане і беззусильне воління

Рис. 4.

Складові духовної практики людини

вісі із діалектичними категоріями “загальне – особливе – одиничне – конкретне – універсальне” та визначення центральної лінії теоретизації у широкому, “перехресно-діагональному”, діапазоні її здійснення: “духовна реальність – духовна зрілість” та “Дух – надособистісні межові цінності-сенси”.

4. Воднораз подальшого вивчення потребує методологічно аргументоване за канонами типологічного підходу дослідження визначених *модусів духовності*, обґрунтування логіко-змістового та значеннєво-сислового наповнення кожного із них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бугерко Я. Феномен духовності у контексті філософсько-психологічних досліджень // *Pedagogy and Psychology*. – 2015. – III (27). Issue 51. – P.69–74.
2. Гуменюк (Фурман) О. Духовно-універсумне самотворення – центральна ланка психологічного впливу / Оксана Гуменюк (Фурман) // *Психологія і суспільство*. – 2003. – № 4. – С. 10–28.
3. Гуменюк (Фурман) О. Є. Спонтанно-духовна організація Я-концепції універсума / Оксана Євстахіївна Гуменюк (Фурман). – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 40 с.
4. Кубаєвський М., Фурман А.В. Методологування як засіб розуміння смислу / Микола Кубаєвський, Анатолій В. Фурман // *Психологія і суспільство*. – 2010. – № 4. – С. 47–57.
5. Онищенко В. Д. Філософія духа і духовного пізнання: Християнсько-філософська ноологія / В. Д. Онищенко. – Львів : Логос, 1998. – 338 с.
6. Осипов А. О. Онтологія духовності: [монографія : у 2-х книгах] / Анатолій Олександрович Осипов. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Кн. 1. – 240 с.
7. Ревасевич І. Проблема виокремлення та інтегрування форм життєздійснення людини у світі / Ірина Ревасевич // *Психологія і суспільство*. – 2015. – № 3. – С.105–114.
8. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В. О. Татенко // *Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії* / [за заг. ред. В. О. Татенка]. – К.: Либідь, 2006. – С. 316–358.
9. Токарева С. Б. Проблема духовного опыта и методологические основания анализа духовности / Светлана Борисовна Токарева. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2003. – 256 с.
10. Франк С. Л. Реальность и человек. Метафизика человеческого бытия [Электронный ресурс]: С. Л. Франк. – Режим доступа : <http://www.magister.msk.ru/library/philos/frank/frank006.htm>
11. Фурман А. В. Генеза науки як глобальна дослідницька програма: циклічно-вчинкова перспектива / Анатолій В. Фурман // *Психологія і суспільство*. – 2013. – № 4. – С.18–36.
12. Фурман А. В. Ідея і зміст професійного методологування: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 378 с.
13. Фурман А. В. Категорії вітакультурної методології як ефективний засіб аналізу і розв'язання складних проблем / Анатолій В. Фурман // *Інститут експериментальних систем освіти (науково-дослідний) : Інформа-*

ційний бюлетень. – Вип. 4. – Тернопіль : Економічна думка, 2004. – С. 4–7.

14. Фурман А. В. Парадигма як предмет методологічного аналізу / Анатолій В. Фурман // *Психологія і суспільство*. – 2013. – № 3. – С.72–85.

15. Фурман А. В. Психокультура української ментальності: 2-е наукове видання / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2011. – 168 с.

16. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / Карл Густав Юнг. – Львів : Видавництво “Астролябія”, 2013. – 588 с.

17. Buherko J. The analyze of the spirituality scientific approaches studying / J. Buherko // *International Journal of Economics and Society*. – 2015. – June, Volum 1, Issue 2. – P. 160–169.

18. Buherko J. Philosophical approaches to the study of the spiritual human being: naturalistic interpretation of spirituality / J. Buherko // *Психологія і суспільство*. – 2016. – № 3. – С.46–52.

REFERENCES

1. Buherko Ya. Fenomen dukhovnosti u konteksti filozofsko-psykholohichnykh doslidzhen // *Pedagogy and Psychology*. – 2015. – III (27). Issue 51. – R. 69–74 [In Ukrainian].
2. Humeniuk (Furman) O. Dukhovno-universumne samotvorennia – tsentralna lanka psykholohichnoho vplyvu / Oksana Humeniuk (Furman) // *Psykhologhiia i suspilstvo*. – 2003. – № 4. – S. 10–28 [In Ukrainian].
3. Humeniuk (Furman) O. Ye. Spontanno-dukhovna orhanizatsiia Ya-kontseptsii universuma / Oksana Yevstakhiivna Humeniuk (Furman). – Ternopil : Ekonomichna dumka, 2003. – 40 s. [In Ukrainian].
4. Kubaievskiy M., Furman A.V. Metodolohuvannia yak zasib rozuminnia smyslu / Mykola Kubaievskiy, Anatolii V. Furman // *Psykhologhiia i suspilstvo*. – 2010. – № 4. – S. 47–57 [In Ukrainian].
5. Onyshchenko V. D. Filosofiia dukha i dukhovnoho piznannia : Khrystyiansko-filosofska noolohiia / V. D. Onyshchenko. – Lviv : Lohos, 1998. – 338 s. [In Ukrainian].
6. Osypov A. O. Ontolohiia dukhovnosti : [monohrafiia : u 2-kh knyzhakh] / Anatolii Oleksandrovych Osypov. – Mykolaiv : Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly, 2008. – Kн. 1. – 240 s. [In Ukrainian].
7. Revasevych I. Problema vyokremлення ta intehruvannia form zhyttiezdiisnennia liudyny u sviti / Iryna Revasevych // *Psykhologhiia i suspilstvo*. – 2015. – № 3. – S.105–114 [In Ukrainian].
8. Tatenko V. O. Subiektno-vchynkova paradyhma v suchasnyy psykholohii / V. O. Tatenko // *Liudyna. Subiekt. Vchynok : Filozofsko-psykholohichni studii* / [za zah. red. V. O. Tatenka]. – K.: Lybid, 2006. – S. 316–358 [In Ukrainian].
9. Tokarjeva S. B. Probljema duhovnogo opyta i metodolohicheskije osnovanija analiza duhovnosti / Svjetlana Borisovna Tokarjeva. – Volgograd: Izd-vo VolGU, 2003. – 256 s. [In Russian].
10. Frank S. L. Rjeal'nost' i chjelovjek. Mjetafizika chjelovjehjeskogo bytija [Eljektronnij rjesurs] : S. L. Frank. – Rjezhim dostupu : <http://www.magister.msk.ru/library/philos/frank/frank006.htm> [In Russian].
11. Furman A. V. Geneza nauky yak hlobalna doslidnytska prohrama: tsyklichno-vchynkova perspektyva / Anatolii V. Furman // *Psykhologhiia i suspilstvo*. – 2013. – № 4. – S.18–36 [In Ukrainian].
12. Furman A. V. Ideia i zmist profesiinoho metodolohuvannia: [monohrafiia] / Anatolii Vasylovych Furman. – Ternopil: TNEU, 2016. – 378 s. [In Ukrainian].

13. Furman A. V. Katehorii vitakulturnoi metodolohii yak efektyvnyi zasib analizu i rozviazannia skladnykh problem / Anatolii V. Furman // Instytut eksperymentalnykh system osvity (naukovo-doslidnyi) : Informatsiinyi biulet. – Vyp. 4. – Ternopil : Ekonomichna dumka, 2004. – S. 4–7 [In Ukrainian].

14. Furman A. V. Paradyhma yak predmet metodolohichnoho analizu / Anatolii V. Furman // Psykholohiia i suspilstvo. – 2013. – № 3. – S. 72–85 [In Ukrainian].

15. Furman A. V. Psykhokultura ukrainskoi mentalnosti : 2-e naukove vydannia /Anatolii Vasylovych Furman. – Ternopil: NDI MEVO, 2011. – 168 s. [In Ukrainian].

16. Yunh K. H. Arkhetypy i kolektyvne nesvidome / Karl Hustav Yunh. – Lviv : Vydavnytstvo “Astroliabii”, 2013. – 588 s. [In Ukrainian].

17. Buherko J. The analyze of the spirituality scientific approaches studying / J. Buherko // International Journal of Economics and Society. – 2015. – June, Volum 1, Issue 2. – P. 160–169. [In English].

18. Buherko J. Philosophical approaches to the study of the spiritual human being: naturalistic interpretation of spirituality / J. Buherko // Психологія і суспільство. – 2016. – № 3. – С.46–52 [In English].

АНОТАЦІЯ

Бугерко Ярослава Миколаївна.

Буттєвість духовності в оптиці методологічного аналізу.

У статті розглядається духовність як іманентно-трансцендентна сутність людини, коли єдність об'єктивного (зовнішнього) світу і внутрішнього засвіту душі людини є фундаментом її існування-буття у цілісності й довершеності, осереддя самоусвідомлення нею свого власного глибинного Я. Спираючись на вітакультурну методологію А. В. Фурмана і його наукової школи, показано, що глибина розкриття феномену духовності залежить від низки факторів, визначальним серед яких є особистість самого дослідника, майстерне володіння ним методологією наукового пізнання та його здатність до самісно актуалізованого духовного практикування. Створена категорійна матриця психодуховного світу людини, яка дозволяє домогтися категорійного ладу шляхом здійснення двох методологічних процедур: бінарного задіяння координатної вісі із діалектичними категоріями “загальне – особливе – одиничне – конкретне – універсальне” та визначення центральної лінії теоретизації у широкому, “перехресно-діагональному”, діапазоні її здійснення: “духовна реальність – духовна зрілість” та “Дух – надособистісні межові цінності-сенси”.

Ключові слова: *духовність, об'єктивна дійсність, суб'єктивна реальність, трансценденція, духовна реальність, духовне буття, духовна культура, духовна практика людини, вітакультурна методологія, світоглядні універсалії, методологування, методологічний аналіз, категорійна матриця психодуховного світу людини, процес категоризації, мислесхема, психодуховна сутність людини.*

АННОТАЦИЯ

Бугерко Ярослава Николаевна.

Бытийность духовности в оптике методологического анализа.

В статье рассматривается духовность как имманентно-трансцендентная сущность человека, когда единство объективного (внешнего) и внутреннего мира человека является фундаментом его целостного душевно-духовного существования-бытия. Используя витакультурную методологию А.В. Фурмана, показано, что глубина раскрытия феномена духовности зависит от ряда факторов, в частности от личности самого исследователя, искусства владения им методологией научного познания и его способности к актуализации своего опыта духовного практикования. Создана категориальная матрица психодуховного мира человека, которая позволяет построить категориальный строй путем осуществления двух методологических процедур: бинарного задействования координатной оси с диалектическими категориями “общее – особенное – единичное – конкретное – универсальное” и определение центральной линии теоретизации в широком, “перекрестно-диагональном”, диапазоне ее осуществления: “духовная реальность – духовная зрелость” и “Дух – надличностные ценности-смыслы”.

Ключевые слова: *духовность, объективная реальность, субъективная реальность, трансценденция, духовная реальность, духовное бытие, духовная культура, духовная практика человека, витакультурная методология, мировоззренческие универсалии, методологизирование, методологический анализ, категориальная матрица психодуховного мира человека, процесс категоризации, мыслесхема, психодуховная сущность человека.*

ANNOTATION

Buherko Jaroslava.

Everydayness of spirituality in optics of methodological analysis.

The article deals with spirituality as immanent-transcendent essence of the human when the unity of the objective (external) world and internal light of human soul is the foundation of its existence-being in the integrity and perfection, the core of self-awareness by its own deep I. Relying on the vita-cultural methodology of A. V. Furman and his scientific school, is shown that the depth of disclosure the phenomenon of spirituality depends on several factors, determining among which are personality of the researcher, perfect mastering by him the methodology of scientific cognition and his ability to samisno actualized spiritual practicing. Created categorical matrix of psychospiritual world of human which allows to achieve a categorical manner by implementing two methodological procedures: binary involvement of coordinate axis with dialectical categories “general – special – single – specific – universal” and determining of the center line of theorizing in a wide “cross-diagonal” range of its realization “spiritual reality – the spiritual maturity” and “Spirit – transpersonal boundary value-meanings”.

Keywords: *spirituality, objective reality, subjective reality, transcendence, spiritual reality, spiritual being, spiritual culture, spiritual practice of the human, vita-cultural methodology, worldview universals, methodologization, methodological analysis, categorical matrix of psychospiritual world of human, the process of categorization, thought scheme, psycho-spiritual nature of the human.*

Надійшла до редакції 6.02.2017.